

ТАРБИЯ ЖАНА ТААЛИМ

ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ

EDUCATION AND TRAINING

EDN: ZHQOPB

*Мамбеталиева Бурулай Абжалбековна,
К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университети,
аспирант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

**1920-ЖЫЛДАРДАГЫ ТАРЫХЫЙ-АДАБИЙ ПРОЦЕСС
ТЕҢДИК АСКАРОВДУН ИНТЕРПРЕТАЦИЯСЫНДА**

*Мамбеталиева Бурулай Абжалбековна,
соискатель,
Бишкекский гуманитарный университет имени К. Карасаева,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

**ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПРОЦЕСС 1920-Х ГОДОВ
В ИНТЕРПРЕТАЦИИ Т. АСКАРОВА**

*Mambetalieva Burulai Abzhalbekovna,
Applicant,
Bishkek K. Karasaev University for the Humanities,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

**THE HISTORICAL AND LITERARY PROCESS OF THE 1920S
IN THE INTERPRETATION OF T. ASKAROV**

Аннотация: Макалада белгилүү адабиятчы, эстетик-философ Теңдик Аскарордун «Восхождение к зрелости» аттуу изилдөөчүлүк эмгеги талдоого алынат. Теңдик Аскарор өзүнүн аталган эмгегинде кыргыз адабиятынын жаралуу жана калыптануу мыйзамченемдерин караган. Сунуш кылынып жаткан макалада 20-жылдардагы тарыхый-адабий процеске карата Т. Аскарордун изилдөөчүлүк позициясы, көз караштары, концептуалдуу идеялары анализ жолу менен аныкталат. Т. Аскарор аныктаган

адабий өнүгүүгө таасирин тийгизген социалдык-маданий факторлор ачылып берилет.

Аннотация: В статье анализируется исследовательский труд известного кыргызского литературоведа, эстетика-философа Тендика Аскарора «Восхождение к зрелости». Т. Аскарор в названном своем труде рассматривал закономерности зарождения и становления кыргызской литературы. В предлагаемой статье путем аналитического рассмотрения установлены исследовательские позиции, литературно-эстетические взгляды, концептуальные идеи Т. Аскарора

относительно историко-литературных процессов 20-х годов. Определены социально-культурные факторы литературного развития, которых выявил Т. Аскарров.

Annotation: *This article analyzes the research work of the famous Kyrgyz literary critic, aesthetic philosopher Tendik Askarov, «Ascension to maturity». T. Askarov, in his work named above, examined the patterns of the origin and development of Kyrgyz literature. In this article, through analytical consideration, research positions are established literary and aesthetic views, conceptual ideas of T. Askarov regarding historical and literary processes of the 20s. The socio-cultural factors of literary development, identified by T. Askarov, are identified.*

Түйүндүү сөздөр: *социализм, маданий революция, адабият, поэзия, проза, драматургия, адабий процесс, идеология, чыгарма, мазмун, образ, агитация, каарман, публицистика, революциячыл пафос, граждандык активдүүлүк, жанрлар, ыр, поэма, повесть, фольклор ж.б.*

Ключевые слова: *социализм, культурная революция, литература, поэзия, проза, драматургия, литературный процесс, идеология, произведения, содержание, агитационность, образ, герой, публицистичность, революционный пафос, гражданская активность, жанры, стихи, поэма, повесть, фольклор и др.*

Key words: *socialism, cultural revolution, literature, poetry, prose, drama, literary process, ideology, writing, content, agitation, image, hero, journalism, revolutionary pathos, civic activity, genres, poems, poem, story, folklore and etc.*

Киришүү. 1920-жылдардагы кыргыз адабияты, анын пайда болушу жана алгачкы кадамдары Тендик Аскарровдун «Восхождение к зрелости» аттуу орус тилинде жазылган изилдөөсүнүн объектиси болгон. Т. Аскарров «Кыргыз прозасынын башатында» деген макаласында кыргыз жазма адабияты 20-жылдардан эмес, андан мурдараак 1918-19-жылдарда Сыдык Карачев менен Касым Тыныстановдун чыгармаларынан башталат

деп жазып, улуттук профессионал сөз өнөрүбүз 1924-жылы жарыкка чыккан «Эркин-Тоо» газетасына жарыяланган А. Токомбаевдин «Октябрдын келген кези» ырынан башталат деген адабиятчыларды сынга алган эле. Улуттук профессионал адабияттын 1924-жылдан мурда башталгандыгын адабиятчы Э. Сабитова да ырастап мындай деп жазган: «Сыдык Карачевдин 1919-жылы «Көмөк» газетасына татар тилинде жарыяланган «Үйлөнүүдөн качты» аттуу аңгемеси профессионал кыргыз адабиятынын тунгуч прозалык чыгармасы болуп эсептелет» [5, 112]. Бирок, Т. Аскарров «Восхождение к зрелости» эмгегинде кайра ошол өзү бир кезде сындаган адабиятчыларга кошулуп, кыргыз адабияты «отсчитывает свое начало с издания первой на родном языке газеты «Эркин-Тоо», в первом номере которой было опубликовано стихотворение молодого тогда А. Токомбаева «Время прихода Октября» – деп жазган [1, 5-б.]. Бул жерде эскерте турган нерсе, Т. Аскарровдун минтип жазышынын объективдүү себеби болгон. «Өнүккөн социализм» деген жылдарда 1937-38-жылдардагы кандуу репрессиянын курмандыгы болгон Сыдык Карачев менен Касым Тыныстановдун – «Эл душмандарынын» басма сөздө ысымдарын атап, пропаганда кылууга жана чыгармаларын талдоого идеологиялык жактан катуу тыюу салынган. Т. Аскарров аларды жазган күндө да цензура өткөрмөк эмес. Окумуштууга бул жерде түшүнүү менен кароого тийишпиз. Маселен, Касым Тыныстанов Горбачевдук кайра куруу учурунда гана, 1989-жылы атайын өкмөттүк токтом менен толук акталып, чыгармалары жөнүндө сөз кылууга мүмкүндүк түзүлгөн.

Макаланын максаты жана милдети: Көрүнүктүү адабиятчы – эстетик Тендик Аскарровдун 1920-жылдардагы кыргыз адабиятына карата болгон адабий – эстетикалык көз караштарын аныктоо макаланын максаты болуп саналат. Бул максатты ишке ашырыш үчүн 1920 жылдардагы тарыхый – адабий процессти Т. Аскарровдун талдоосун иликтөө аркылуу ишке ашыруу милдети коюулат.

Изилдөөнүн методу: Анализ жана синтез ж.б.

Негизги мазмуну. Чындыгында кыргыз профессионал адабиятынын жаралышында Октябрь революциясынын жана революция түзгөн улуттук жазмабыздын (письменность) зор роль ойногондугун эч танууга болбойт.

Тендик Аскарров кеп болуп жаткан изилдөөсүндө кыргыз көркөм маданиятынын жаралышында Октябрь революциясынын стимулдоочу жаратмандык, түзүүчүлүк ролу жөнүндө бир катар орчундуу ойлорду ортого салган. Маселен, Т. Аскарров чукоткалык советтик жазуучу Юрий Рытхэунун сөзүнө кайрылат: «Известный чукотский советский писатель Юрий Рытхэу в одной из своих статей рассказывает о таком примечательном факте. Оказалось, что у канадских, гренландских и алянских эскимосов до сих пор нет своих писателей, своей литературы, хотя, благодаря стараниям миссионеров, у них давно уже существует письменность. В связи с этим Ю. Рытхэу не без гордости замечает: «Художественная литература только у народов Советского Севера, следовательно, это явление сугубо советское, органичное порождение советского строя» [1, 8-б.].

Советтик четки түндүктүн элдеринин адабиятынын пайда болуп, жашап жатыш фактысынан улам ой жүгүртүп келип, Т. Аскарров кыргыз адабиятынын жаралышына байланыштуу төмөнкүдөй саясий социалдык-философиялык концепцияны тартуулайт: «Вывод совершенно правильный. Социализм предоставил всем народам нашей страны равные возможности для раскрепощения сил, накопленных веками в их духовном резервуаре. Поэтому появление киргизской письменной литературы, ее утверждение в общественной жизни есть закономерное следствие проявлений особой природы советского общества, его гуманистической сущности, пробуждающих в человеке прежде всего творческие созидательные начала» [1, 8-б.]. Социализмди куруунун андан аркы этаптарында коом турмушунда жамандыктар болгон болсо (мисалы, репрессиялар), анда алар Социалисттик окууну туура эмес

колдонгон жаңылыш саясаттан улам болгон деп ойлойбуз.

Эгерде падышалык өкүмдарлыктын тушунда (1863-1917) бийликтин расмий буйругу менен кыргыздын оозеки көркөм мурастарынын жыйналбагандыгын, улуттук жазманын түзүлбөгөндүгүн, профессионал жазма адабияттын пайда болбогондугун эске алсак, анда Т. Аскарровдун советтик коомдун артыкчылыгы жөнүндөгү көз карашына кошулбай коюу мүмкүн эмес.

Т. Аскарровдун бул концепциясын даана-раак түшүнүү үчүн Октябрь революциясынын алдындагы кыргыздын букара массасынын социалдык-психологиялык абалын көз алдыга элестетүү керек болот. Россиянын падышалык бийлигинин колониялдык эзүүсүнөн азап чеккен, 1916-жылы кандуу Үркүндү башынан кечирип, геноцидден, ачарчылыктан, сабатсыз караңгылыктан мүнкүрөп, улут катары жок болуп кетүү коркунучунда турган кыргыз эли Октябрь революциясынын «Эркиндик», «Тендик», «Азаттык», кедейлерге – нан, дыйкандарга – жер деген ураандары менен гумандуу идеяларын кубануу менен тосуп алган. Жарыяланган ураандардын артынан большевиктердин өз эреже-жоболорун, жарыяланган идеяларын иш-жүзүндө далилдеш үчүн принциптерин реалдуу түрдө жүргүзгөн саясий, социалдык-экономикалык, маданий реформалары жакырчылыктан, теңсиздиктен онтоп турган кыргыз массасынын күткөн үмүттөрү, тилеген тилектери менен шайкеш чыгып, чоң психологиялык эффект жаратып, калктын социалдык маанайын оң жагына өзгөрткөн. Бир типтүү фактыны эске түшүрөлү:

«...1924-жыл, Ташкен... Бул кабар чындап эле укмуштай сонун жаңылык болду. О, ананчы?! Өмүрүндө жазуусу болбогон караңгы калк күтпөгөн жерден эле өзүнүн эне тилинде газета чыгарат!...

Миң тогуз жүз жыйырма төртүнчү жылдын 7-ноябры... Бир маалда жанымдагы бир топ баланын капысынан эле түп көтөрө чуркап баратканын көрүп, аң-таң болдум да калдым. Аңгыча болбой кандайдыр бир ак кагазды оң колуна бийик көтөрүп, аябай

катуу чуркап келаткан бирөөнү көрө калдым. Көп узабай эле өзүмдүн курбум Эсенкулду көрдүм.

«Эркин-Тоо», Кыргызча газета... – деп кыйкырып келатканын угуп, бүткөн боюм чымырап кетти. Жалаң кыргыздар эмес, казактын уландары менен кыздары да кошо чуркашты.

Мага! – дедим энтиге колумду созуп, мага бирди берчи, Эсенкул! – деп үнүмдү көтөрө кыйкырдым. Көп сандаган колдор арбаландап аны көздөй сунулду. Алдастаган Эсенкул кимисине мурда берерин билбей алаңдап калды. Бирок оюна койбой, колундагы газетаны улам бирөө жула кетип жатты...

Мына! Көптөн бери күткөн «Эркин-Тоо» өңүмбү-түшүмбү дегенсип кайра-кайра окуймун. Араб тамгасы менен чындап эле «Эркин-Тоо» деп жазылган. Башкалардан кызгангансып обочорок барып дагы бир жолу окудум. Загодовкасынан башка эчтекеси көзүмө көрүнбөгөнсүйт. Себеби өзүм газетаны оң жак бурчунан көзүмдү албай тигиле карап калгам экем. Газетанын атын каныга окуп алгандан кийин эмнегедир көзүм ымырчымыр болуп, аны боорума баскан бойдон бир топко чейин унчукпай турдум» [2, 99-б.].

Совет бийлигинин ушул өңдүү көптөгөн иш-чаралары, иш жүзүндө жасаган практикалык кадамдары, тартуулаган социалдык жакшылыктары, оорукана, мектеп, жогорку окуу жайын ачуу, сабатсыздыкты жоюу, кара кыргыз автономиясын түзүү, басмакана куруу, адабият ишин жолго коюу сыяктуу толгон-токой жаңылыктар кара таман көпчүлүктүн Октябрь революциясына болгон ишенимин бекемдеген жана Т. Аскарров жазгандай «элдин руханий резервуарында кылымдап топтолгон энергиянын бошонушуна, чыгармачылык жаратмандык башталмалардын ойгонушуна» сүрөө болгон. «Эркиндик, теңдик дегенди укканда кудум гиганттык шлюздар ачылып кеткендей алкоо, сүйүү сезимдери сел болуп жайнап кетти» – деп Чыңгыз Айтматов бекеринен жазган эмес. Ушундан улам бүгүнкү капитализм заманында Кыргызстанда Владимир Ильич Лениндин эстеликтери эмне үчүн бардык

жерде сакталып тургандыгын түшүнүү кыйын эмес. Ал эми азыркы Прибалтика өлкөлөрүндө Лениндин эстеликтери небак кыйратылган. Анткени Прибалтика өлкөлөрү Совет заманына чейин эле капиталисттик-рыноктук режимде жашап келген. Социализмди тыштан күч менен таңууланган нерсе катары кабыл алышкан жана аны регресс деп эсептешкен. Прибалтиканын индивидуалист адамынын психологиясына Советтик колхоз-совхоз туура келе бербеген. Ал эми колхоздук коммунаны илгертен коллективизмдин салтында жашап келген көчмөн кыргыз анча деле өгөйлөгөн эмес. Ырас, кыргыз адабиятында А. Токомбаевдин «Өз көзүм менен» аттуу поэмасында коллективдүү чарбаны кабыл ала албай, олку-солку болгон Нурбай аттуу каарман бар. Бирок Нурбай баары бир акыры эки анжы болуу сезимин жеңип, коллективдүү чарбанын артыкчылыгына ынанып, аны менен ынтымакташат.

Кыскасын айтканда, биз бул жерде Т. Аскарровдун жазма адабиятыбыздын жаралышында Социализмдин ролу жөнүндөгү жогорудагы тыянагына бир аз кошумча, толуктоолорду киргизүүгө аракет кылдык. Чындыгында эле, Т. Аскарров кыргыз элинин жаңы социалдык-саясий негизде кайра жаралышында, анын советтик маданиятынын, адабиятынын пайда болушунда Октябрдын баа жеткис кызматын таамай аныктаган. Т. Аскарров изилдөөсүндө Октябрь түзүп берген улуттук жазманын (письменность) кылымдар бою оозеки сакталып келген «Манас» баш болгон оозеки адабий-рухий мурастарыбызды кагаз бетине түшүрүп, жоголуп кетүүдөн сактап калууда зор роль ойногондугун да баса белгилеген.

Окумуштуу кыргыз адабиятынын 20-жылдардагы алгачкы кадамдары тууралуу сөз кылып келип, ыр, аңгеме болобу, очерк, макала болобу жаш адабият өзүнүн биринчи күнүнөн тартып эле, революциялык мезгилдин социалдык заказын чапчандык менен туюнуп, жүрүп жаткан коомдук-саясий, экономикалык, маданий процесстер менен жуурулушуп, социалдык кайра куруулардын пафосу менен мүдөөлөш, максатташ болуп жашай баштагандыгын баса көрсөтөт. Буга

мисал катары Т. Аскарров Мукай Элебаевдин «Зарыгам», Жусуп Турусбековдун «Ленин жолу», Жоомарт Бөкөнбаевдин «Жер алган кедейлерге» аттуу поэтикалык чыгармаларын келтирип, кыскача талдоого алат. Мукай Элебаевдин 1926-жылы «Эркин-Тоо» газетасына жарыяланган «Зарыгам» ыры жөнүндө төмөндөгүчө жазат: «Вот стихотворение М. Элебаева «Я жажду», в котором выразились душевные волнения молодежи, перед которой Советская власть распахнула двери для творческих дерзаний и служения высокой цели. Правда, тут стремление к учебе пока еще выражается только как прекрасная, сладкая мечта, в нем преобладает чисто эмоциональное восприятие возможности получения образования. Но стихотворение приобрело широкую известность у читателей благодаря точной передаче сокровенных желаний молодого поколения приобщиться к современной культуре как тенденции жизни, как всеобщего и типичного для тех времен явления» [1, 11-б.]. Окумуштуу бул «куш тилиндей» кыскача талдоосунда «Зарыгам» ырынын темасы менен мазмунун таамай аныктап, аны учурдун турмуштук тенденциясы менен бирге караган. Бирок айта турган нерсе, адабиятта, чыгармада эмне чагылдырылгандыгы гана эмес, ошол эмненин художник тарабынан кандайча чагылдырылгандыгы да маанилүү эмеспи. Сөз ырдын көркөмдүгү, образдык-поэтикалык касиети канчалык дегенде болуп жатат. Мукай Элебаевдин бул туңгуч ырын учурунда айрым адабиятчылар көкөлөтө мактаган фактылар болгон. Бүгүнкү күндө да «Зарыгамды» «күчтүү шедевр» катары баалагандар бар. Бирок ырдын «күчтүү шедеврлиги» темасынын актуалдуулугу, учурдун талаптарына үндөш чыккандыгы менен гана өлчөнбөйт. Адабияттын бул төл чыгармасына көкөлөтүп эмес, өз мезгилинин шартынан карап, объективдүү баа берүү керек. Ушул жагынан караганда, Теңдик Аскарров «Зарыгам» ырына калыс баасын берген. Көрүнүп тургандай, Т. Аскарров «Зарыгам» чыгармасында ошол 1920-жылдардагы билимди эңсеген тоолук жаштардын

кыялдары, үмүт-тилектери, каалоолору эмоционалдык түрдө информативдүү чагылдырылгандыгын белгилеген. Ал кезде жаш адабиятыбыз жаңыдан гана «там-туң» кадам шилтеп жаткан мезгилде жаш акындардан жогорку көркөмдүүлүктү күтүү эртелик кылат эле. 1920-жылдары Мукай Элебаев, Аалы Токомбаев, Жоомарт Бөкөнбаев, Жусуп Турусбеков, Жума Жамгырчиев, Бөрү Кененсариев, Орозакун Лепесов, Сыдык Карачев Ж. Түлөгабылов сыяктуу жаш акындар поэзияда активдүү эмгектенишкен. Булардын бардыгынын чыгармачылыгына Т.Аскарров бирден токтолуп отурган эмес. Анын изилдөөсүнүн максаты 1920-жылдардын адабиятынын деталдуу тарыхын жазуу эмес, анын негизги тенденцияларын жана мыйзам ченемдүүлүктөрүн аныктоо болгон. Ушундан улам изилдөөчү поэзиядагы мүнөздүү мисалдарга гана токтолгон. 20-жылдардагы поэзия Ленин, Октябрь, революция, боштондук, эски менен жаңынын күрөшү, аялдар теңдиги, билим, жаңы турмуш, советтешүү сыяктуу актуалдуу темаларга багышталып өз мезгилинин чакырыктарына жооп болуп, массага тарбия берип, зарыл тарыхый-функционалдык милдет аткарып, калк ичинде популярдуу болсо да, ал кездеги ырлар жалпысынан алганда, дүйнөнү эмоционалдык кабылдоонун деңгээлинде экендигин аныктаган. Т. Аскарровдун 70-жылдарда чыгарган мындай тыянагынын ырас экендигин 10-15 жылдан кийин сынчы, адабиятчы Салижан Жигитов өз изилдөөсүндө тастыктаган. С. Жигитовдун тыянагын келтире кетели: «Негизинен агитациялык мүнөздө өнүккөн себептүү абалкы кыргыз совет поэзиясында коомдук-саясий мотивдер, актуалдуу ураандар, тикелей кайрылуулар жана үгүт-насааттар басымдуулук кылган. Бул өзгөчөлүктөр конкреттүү-тарыхый кырдаалдын өктөм муктаждыктарынан агып чыгып, доордун идеологиялык духун, карапайым калктын революциячыл маанайын жана ойсезимдерин, жаш акындардын интеллектуалдык жана эмоциялык ал-абалын чагылдырган.

Албетте, жалпы билими али жетишсиз, кесиптик камылгасы, чыгармачылык тажрыйбасы али байый элек жаш акындар жараткан саясий-граждандык лириканын көркөмдүк жактан бийик даражада турушу мүмкүн эмес эле. Акыйкатта да көпчүлүк ырлардын тили келегей, ойлору жыланаң, элестүүлүгү, мукамдуулугу, эмоциялуулугу жармач болгон; информациялык мазмуну жана таасирленткич кудурети боюнча алар көп учурда карапайым газеталык кабарлардан, публицистикалык кыска макалалардан анча деле өйдө турган эмес.

Бирок ошол эле ырлар өз учурундагы саясий-тарбия майданында зор милдеттерди аткарган» [3, 11-б.].

Кыскартып айтканда, Т. Аскарров менен С. Жигитовдун чыгарган бүтүмдөрү чындык. Бирок, 1920-жылдардагы ырлардын бардыгы эле түгөлү менен бир кылка сапатта эмес экендигин да унутпоо керек. Мисалы, А. Токомбаевдин «Эстеликтен», Ж. Турусбековдун «Ленин жолу», Молдогазы Токобаевдин «Бай өлөрдө» аттуу ырларынын көркөмдүүлүктүн талаптарына жооп берерлик деңгээлде жазылгандыгын белгилеп кетмекчибиз.

Т. Аскарров аталган изилдөөсүндө 1920-жылдардын прозасы менен драматургиясы жөнүндө да ой жүгүртүп, мисалдарга токтолот. Изилдөөчү кыргыздын жаш адабиятында повесть жанрынын пайда болушун жаңылык катары эсептеп, Касымалы Баялиновдун «Ажар» повестинин башкы каарманынын Ажардын трагедиялуу тагдырын жалпы эле кыргыз элинин 1916-жылдагы трагедиясынын символу катары трактовкалаган. Ал эми Молдогазы Токобаевдин «Кайгылуу Какей» пьесасынын тематикасына жана проблематикасына токтолуп, чыгармада кыргыз аялынын укуксуз абалынын чагылдырылгандыгын белгилеген. Т. Аскарров сөз болгон повесть менен драманын көркөмдүк жагына токтолгон эмес. Бирок чыгармалардын бул жагы боюнча өз оюн сөз аягындагы жалпылама корутундусунда билдирген. Илимпоз 1920-жылдардагы тарыхый-адабий процесстин көркөмдүк абал-жагдайы жөнүндөгү өзүнүн сынчылык, адабиятчылык

көз карашын, концепциясын жыйынтыктап, төмөнкүчө тыянактаган: «Пионеры киргизской литературы рассматривали рассказы или стихи, очерки или статьи как оружие служения благородным целям революции, а не как вид художественного ремесла. В этом смысле младенческий этап в развитии нашей литературы можно охарактеризовать как такой период, в котором образные и публицистические начала искусства в некотором роде достигали гармонического слияния, единства.

С другой стороны, ускоренное гражданское возмужание начинающих авторов во многих случаях не находило соответствующей эстетической почвы, их политический рост часто опережал художественный. Это приводило к смещению масштабов восприятия событий и фактов, переоценке или недооценке некоторых эстетических явлений. В целостном движении литературы выпали отдельные необходимые идейно-образные звенья, что не могло не сказаться на общем ходе становления профессионального творчества. Например, диалектика человеческих характеров со всеми присущими им в реальной жизни признаками, противоречиями еще не была доступна многим авторам, изображавшим людей преимущественно как носителей заранее заданных идей, действий. Столкновения противоборствующих сил изображались до обидного упрощенными, однозначными, конфликты решались по готовой схеме. В результате в иных произведениях реальные сложности жизни просто «снялись» словесной бравадой, броскими лозунгами и призывами. Нередко давали знать о себе и стереотипы фольклорного мышления, нарушавшие внутреннюю гармонию образной системы произведения, основанного на реалистическом воспроизведении действительности.

Так складывалась общая картина литературного движения того периода, характеризовавшаяся незавершенностью, эскизностью многих ее частей, неравномерностью развития отдельных жанров, мучительными поисками путей средств, способных отразить и утвердить новую жизненную правду» [1,

14-б.] Т. Аскарвдун 1920-жылдагы кыргыз адабиятына историзм принцибинин позициясынан, ошол тарыхый мезгилдин шартынан чыгып, революциялык кайра куруулардын контекстинен карап, талдоо жүргүзүшү жана объективдүү тыянактарды жасашы адабиятчы окумуштуунун методологиялык (инструментарийинин) бийик деңгээлде экендигин далилдеп турат.

Т. Аскарв кыргыз адабиятынын пайда болушун жана илгерилешин шарттаган факторлорго да көңүл бурган. Аларды атасак:

1. Октябрь революциясынын, совет бийлигинин түзгөн социалдык- саясий, маданий шарттары;

2. «Манас» баш болгон кыргыздын улуу фольклору, кылымдап өнүккөн поэтикалык маданияты жана оозеки кара сөзү;

3. Орустун классикалык адабияты.

Т. Аскарвдун концепциясы боюнча улуттук жазма адабиятынын жаралышы жана өсүшүнө өбөлгө болгон ушул үч фактор болуп эсептелет. Бирок да Т. Аскарвдун концепциясы толуктоону талап кылат: 4-фактор бар. Ал – татар, казак адабияты. Кыргыздын алгачкы акын, жазуучуларынын көбү адегенде Алматы, Ташкенттен билим алып, алгач казак, татар адабияттарын кээ бирөөлөрү тунгуч ырларын казак тилинде жазып, казак газеталарына жарыялашкан. Мисалы, Сыдык Карачев татар адабиятынан таалим алып өзүнүн «Борч» аттуу пьесасын татар тилинде жазган. Кыскасы кыргыз адабиятынын телчигишинде түрк тилдериндеги адабияттын белгилүү ролун унутпоо керек. Жусуп Турусбековдун айтылуу «Ленин жолу» ырын Сакен Сайфуллиндин «Советстан» поэмасынын таасиринде жазгандыгын илимий изилдөөлөр ырастаган.

Корутунду. Жыйынтыктап айтканда, Т. Аскарвдун «Восхождение к зрелости» аттуу көлөмдүү изилдөө эмгегинин 1920-жылдардагы адабиятка арналган бөлүгү төмөнкүдөй өзгөчөлүктөр менен айырмаланат:

1. 1917-жылкы Октябрь революциясынын Үркүндүн жана ачарчылыктын айынан жок болуп кетүү коркунучунда турган кыргыз элинин тагдырында күндүн чыгышына тете

роль ойногондугу тууралуу автордун концепциясынын берилиши;

2. Социализмдин маданий революциясынын кыргыз жазмасынын жана адабиятынын жаралышындагы чечүүчү ролунун аныкталышы;

3. Кыргыз адабиятынын пайда болуп телчигишине үч негизги фактордун таасиринин тастыкталышы: а) Совет бийлигинин түзүп берген социалдык, маданий шарттары, б) Кыргыздын оозеки чыгармачылыгы, в) Орус адабиятынын ролу;

4. 1920-жылдардагы адабияттын революциялык кайра куруунун үгүт-насыят, агартуу иштери менен тыгыз байланышкан граждандык активдүүлүгү;

5. Поэзияда, прозада образ менен публицистикалуулуктун, эмоция менен плакатуулуктун айкалышып тургандыгы жана чыгармаларда художникке караганда жарандын (гражданиндин) карааны көбүрөөк көрүнүп тургандыгы;

6. Жаш калемгерлердин дүйнө кабылдоосунун эмоцияналдуулугу жана автордун, турмуштун татаал, карама-каршылыктуу диалектикасына сүңгүп кире электиги. Ошондой болсо да, 1920-жылдардагы чыгармалардын масса арасында эң керектүү тарыхый-функционалдык роль ойногондугу;

7. 1920-жылдардын адабиятына баа берүүдө жана талдоодо Т. Аскарвдун историзм методологиясын колдонуп, калыс, объективдүү, концептуалдуу тыянактарды жасоого жетишкендигин баса белгилемекчибиз.

Адабияттар:

1. Аскарв Т. Восхождение к зрелости. – Фрунзе: Издательство «Кыргызстан», 1976. – 312 б.
2. Асаналиев К., Байгазиев С. Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. – Фрунзе: «Илим» басмасы, 1987. – 605 б.
3. Жигитов С. 1920-жылдардагы кыргыз адабияты. – Фрунзе, «Илим» басмасы, 1989. – 213 б.

4. Даутов К. Мезгил сыны жана Мен: Тандалмалар. – Б.: Бийиктик, 2004. Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары. – Бишкек, 2005. – №2. – 112-б.
5. Сабитова Э. Аялзат тагдыры 1920-30-жылдардын адабиятында / Э. Сабитова //

*Рецензиялаган:
Байгазиев С.О.,
филология илимдеринин доктору, профессор,
КББАнын академиги*